

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Кафедра Реставрації та експертизи творів мистецтва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Марина ТОКАР

2025р.



МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення та проходження

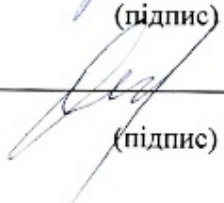
навчальна практики

«Заповнення реставраційної документації»

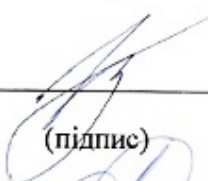
рівень вищої освіти перший(бакалаврський)
перший(бакалаврський) / другий (магістерський) / третій (освітньо-науковий)
галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки
спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація
спеціалізація В4.02 Реставрація
освітня програма Реставрація та експертиза творів мистецтва
факультет Образотворче мистецтво

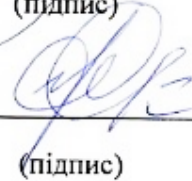
Методичні рекомендації до проведення та проходження навчальної практики для здобувачів вищої освіти 2 курсу першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності В4 Образотворче мистецтво та реставрація спеціалізації (023), В4.02 Реставрація, ОПП Реставрація та експертиза творів мистецтва

Розробник: _____  _____ Наталія АНТОНЕНКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

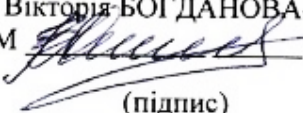
_____  _____ Катерина ХОМЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

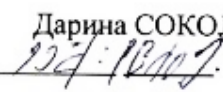
Методичні рекомендації розроблені кафедрою реставрації та експертизи творів мистецтва та затверджені протокол від «22» листопада 2025 року № 10

Завідувач кафедри _____  _____ Вячеслав ШУЛІКА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Гарант освітньої програми _____  _____ Наталія АНТОНЕНКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензенти:

Вікторія БОГДАНОВА-НАЙДЕНКО, докторка філософії, завідувачка кафедри ТІМ
ХДАДМ  _____
(підпис)

Дарина СОКОЛОВА-БЕСЕДІНА, докторка філософії, художниця-реставраторка ХХМ
 _____
(підпис)

УЗГОДЖЕНО

Декан факультету ОМ _____  _____ Ольга ІВАЩЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Методичною радою ХДАДМ

Протокол від «19» грудня 2025 року № 25-06

Зміст

Вступ

Розділ I Опис стану пам'ятки на дерев'яній основі на момент надходження на реставрацію (за результатами візуального спостереження)

1.1 Опис основи

1.2 Опис паволоки

1.3 Опис левкасу

1.4 Опис фарбового шару

1.5 Опис сріблення та золочення

1.6 Опис захисного покриття

1.7 Опис поверхневих забруднень та пізніших поверхневих нашарувань

Розділ II Опис стану пам'ятки на полотні на момент надходження на реставрацію (за результатами візуального спостереження)

2.1 Опис підрамку

2.2 Опис полотна

2.3 Опис ґрунту

2.4 Опис фарбового шару

2.5 Опис захисного покриття

2.6 Опис поверхневих забруднень та пізніших поверхневих нашарувань

Розділ III Структура реставраційного паспорту та рекомендації з його заповнення

3.1 Загальні принципи та положення

3.2 Структура паспорту

3.3 Порядок заповнення паспорту

ВСТУП

Збереження культурної спадщини є одним із ключових завдань сучасної реставраційної практики. Перед початком будь-яких реставраційних робіт необхідно здійснити ретельний опис стану пам'ятки, що надійшла на реставрацію. Такий опис, виконаний на основі візуального спостереження, дозволяє зафіксувати первинний вигляд об'єкта, визначити характер пошкоджень, ступінь збереженості та потенційні ризики подальшої руйнації.

Не менш важливим етапом є складання реставраційного паспорту — офіційного документа, що містить систематизовану інформацію про пам'ятку, її історію, матеріали, техніку виконання, стан збереженості та проведені заходи. Вміння правильно заповнювати паспорт формує професійну відповідальність реставратора, забезпечує спадкоємність у роботі та створює базу для подальших досліджень.

Метою цих методичних рекомендацій є надати студентам-реставраторам практичні орієнтири щодо:

- опису стану пам'ятки за результатами візуального спостереження;
- правил та послідовності заповнення реставраційного паспорту;
- формування навичок системного мислення та документування реставраційної діяльності.

Таким чином, запропоновані матеріали допоможуть студентам оволодіти базовими інструментами професійної роботи, що є необхідними для якісного збереження та відновлення культурних цінностей.

РОЗДІЛ I Опис стану пам'ятки на дерев'яній основі на момент надходження на реставрацію (за результатами візуального спостереження)

Первинний опис стану пам'ятки є обов'язковим етапом реставраційної роботи, що забезпечує об'єктивну фіксацію її вигляду та рівня збереженості на момент надходження. Візуальне спостереження дозволяє реставратору отримати базову інформацію про матеріали, техніку виконання, конструктивні особливості та характер пошкоджень без застосування спеціальних інструментів чи лабораторних методів.

Основним завданням цього етапу є:

- визначення загальних характеристик пам'ятки (матеріал, техніка, розміри, форма);
- фіксація видимих пошкоджень та дефектів (тріщини, сколи, втрати фрагментів, забруднення);
- виявлення слідів попередніх втручань в структуру пам'ятки, професійних чи не професійних реставрацій;
- оцінка ступеня збереженості та потенційних ризиків подальшої руйнації.

Опис пам'ятки, що надходить на реставрацію, має бути повним, системним та виконаним у стандартизованій формі. Він обов'язково повинен містити такі дані:

- розмір пам'ятки (у відповідних одиницях виміру: живопис у см., графіка в мм.);
- матеріал та техніку виконання;
- технологічні особливості;
- особливості конструкції.

Опис конструкції пам'ятки здійснюється у визначеній послідовності:

- основа;
- паволока;
- ґрунт (левкас);

- фарбовий шар;
- захисний шар;
- інші пізніші нашарування (забруднення, записи, прописи).

1.1. Опис основи

- Розмір та матеріал виготовлення (полотно, дерево, фанера, папір, картон тощо).
- Порода дерева з якої виготовлено дошку (листяна – липа, дуб, бук, та інші; хвойна – сосна, модрина, кедр, кипарис).
- Із скількох дошок складається щит або із кількість з'єднаних фрагментів текстильної основи.
- Спосіб кріплення дошок (склеювання, за допомогою шпуг, комбінований).

У разі наявності шпуг або паркетажу (деревяна основа) необхідно визначити їх тип. Шпуги: а) за типом з'єднання з основою: рухомі, нерухомі «глухі» (приклеєні до основи, з'єднані з основою цвяхами тощо); б) за місцем розташування: накладні (виступають над поверхнею основи), врізні (вмонтовані в основу у пази відповідної форми та розміру, торцеві (розташовані на торцях основи, частіше за все врізні); в) за напрямком монтування: односторонні (коли одна чи більше шпуг розташовуються з однієї сторони), зустрічні (коли шпуги розташовані з різних сторін у зустрічному напрямку); г) наскрізні (коли паз для шпуги проходить вздовж всієї основи від торця до торця), ненаскрізні (паз для шпуги на кілька сантиметрів не доходить до протилежного торця основи), д) за формою: клиноподібні, «ластівчиний хвіст» або метеликоподібні (зазвичай, врізні, невеликого розміру, за формою нагадують метелика). Паркетаж: а) рухомий, б) нерухомий, в) порода деревини, г) наявність штемпелів, написів.

- Тип перерізу дошок (радіальний, тангентальний, діаметральний, торцевий).

- Спосіб обробки деревини (визначається за характерними слідами які залишає деревообробний інструмент: рубанок, ручна пила, сокира, машинна пила (циркулярна пила, стрічкова пила).
- Фіксується (у випадку наявності) присутність з лицьового боку ковчегу, накладних декоративних елементів, тощо.
- Фіксується (у випадку наявності) написів, клейма, печатки, наліпки, тощо з лицевої та зворотної сторони основи.

Примітка: за особливостями конструкції, матеріалу та способу обробки основи часто визначається час створення пам'ятки, територіальна приналежність або приналежність до іконографічної школи, майстерні чи артілі.

Дефекти та пошкодження дерев'яної основи можуть бути спричинені різноманітними чинниками в процесі побутування твору, але наявність ряду дефектів може бути пов'язана із процесом виготовлення дошки, до таких дефектів належать: наявність сколів, кори та сучків. При описі пам'ятки фіксується розташування, розмір та вид сучків. (Сучки у деревині можуть бути відкритими або врослими, мати круглу, овальну чи довгасту форму. За розташуванням вони бувають пластові, торцеві, реброві, зшивні та розгалужені, а за кількістю — поодинокі або групові. Важливим є ступінь їхнього зрощення з деревиною: від повністю зрослих до частково чи незрослих, а також рухомих, що випадають. За станом деревини сучки поділяють на здорові, загнилі, гnilі та тютюнові. Вихід на поверхню може бути однобічним або наскрізним.).

Також дефекти та пошкодження можуть виникати внаслідок природного старіння деревини та коливання температурно-вологісного режиму. До таких пошкоджень відносяться тріщини (фіксується їх розмір та розташування) та деформації. До механічних пошкоджень відносяться отвори від цвяхів та інших металевих елементів (у разі їх наявності фіксується кількість та розташування). Окрім цього, пошкодження можуть бути спричинені впливом біодеструкторів (комахи, міцелії). Фіксується наявність льотних отворів від жука-древоточця, у разі наявності грибка – колір та глибина ураження.

Фіксуються (у разі наявності) різноманітні забруднення: плями фарби, воску, пилове забруднення, тощо.

У разі виявлення слідів попередніх реставраційних втручань їх також необхідно фіксувати та докладно описувати.

1.2 Опис паволоки

Паволока — це тонка тканина (зазвичай льон або пенька), яку наклеюють на дерев'яну основу іконної дошки перед нанесенням левкасу. Її головне призначення — зміцнити поверхню, запобігти утворенню тріщин у фарбовому шарі та забезпечити краще зчеплення левкасу з деревиною. Використання паволоки є традиційним технологічним етапом у створенні ікон, що значно підвищує довговічність живопису.

Опис паволоки має містити наступні пункти:

- Вид полотна (льон, конопля, тощо).
- Межі розташування паволоки (суцільна / несучільна (тільки в певних місцях: швах, сучках тощо)).
- Колір.
- Тип плетіння (полотняне, саржеве, репс, рогіжка, атласне тощо).
- Щільність, фактурність полотна.
- Зв'язок з основою (задовільний / незадовільний).
- Цілісність паволоки (прориви, діри, утрати).
- Деформації паволоки.

1.3 Опис левкасу

Левкас — це спеціальний ґрунт (основа), який наноситься на дерев'яну поверхню ікон чи інших творів мистецтва перед живописом або позолотою. Він складається з порошкоподібної крейди чи гіпсу, змішаного з тваринним або риб'ячим клеєм, і забезпечує міцну, гладку основу для фарб.

Опис левкасу має містити наступні пункти:

- Колір
- Припущення щодо складу левкасу (крейда, гіпс, алебастр тощо).
За результатами візуального спостереження можна лише припустити склад левкасу, а його точне визначення можливе лише шляхом хімічного аналізу, який встановлює компоненти — в'язучі речовини, наповнювачі та інші домішки.
- Товщина левкасу у мм., щільність, фактурність (за необхідності можливе додаткове дослідження мікрошліфа).
- Охарактеризувати зв'язок левкасу з основою (задовільний / незадовільний).
- Охарактеризувати (за наявності) кракелюр (дрібносітчастий / крупносітчастий / дахоподібний).
- Фіксація (за наявності) розшарувань, вздуття, підняття.
- Фіксація (за наявності) декоративного оздоблення левкасу (чеканка, тиснення, різний орнамент, ліпний орнамент).
- Фіксація (за наявності) утрат левкасу.
При фіксації пошкоджень вказується їх локалізація та кількість орієнтовно у відсотках.
- Фіксуються (за наявності) попередні реставраційні втручання.
-

1.4 Опис фарбового шару

Опис фарбового шару має містити наступні пункти:

- Техніка виконання та матеріал (олія / жовткова темпера).
На основі візуального огляду можна лише припустити техніку виконання, тоді як достовірне визначення використаних матеріалів,

зокрема в'язива та складу пігментів, можливе виключно після проведення спеціальних хімічних аналізів.

- Охарактеризувати товщину та фактурність (гладкий / пастозний живопис).
- Зв'язок з левкасом (задовільний / незадовільний).
- Фіксація (за наявності) рисунку, підмальовку, граф'ї, встановлення техніки їх виконання. Фіксація (за наявності) більш ранніх шарів живопису.

Для точного аналізу нижніх шарів живопису або підготовчого малюнку необхідно виконати додаткові дослідження в ультрафіолетових, рентгенівських, інфрачервоних променях.

- Фіксація наявності кракелюру, його походження (грунтового походження / лише фарбового шару), вид кракелюру (сітчастий, дрібносітчастий, крупносітчастий, дахоподібний, діагональний, внаслідок механічного пошкодження).
- Фіксація пошкоджень фарбового шару, вздуття, відставання від основи, осипи, потертості, розшарування, обвуглення внаслідок впливу високої температури, утрати (вказувати локалізацію, розмір втрат та приблизну кількість у відсотках).
- Фіксація (за наявності) попередніх реставраційних втручань.

Наявність попередніх реставраційних втручань може передбачати певні пошкодження, які також необхідно зафіксувати: записи авторського живопису, тонування, що виходять за межі втрат, залишки реставраційного ґрунту, пошкодження авторського живопису в процесі потоншення захисного покриття або усунення поверхневих забруднень, роздавлені мазки, що виникають в процесі укріплення фарбового шару.

1.5 Опис сріблення та золочення

Опис сріблення та золочення має містити наступні пункти:

- Матеріал виконання (золото / срібло / поталь, сусальне / чинене золото або срібло).

Чинене золото або срібло — це так зване «рідке золото» або «рідке срібло» — суспензія металевого порошку (золота чи срібла), змішаного з органічним в'язучим (часто гуміарабік, яєчний жовток, мед чи інші природні речовини), застосовувалося в іконописі та декоративному мистецтві для створення блискучих асистів, орнаментів і деталей одягу святих. Слово «чинене» походить від «чинити» — тобто «приготоване», «створене» штучним способом, на відміну від накладання листового (сусального) золота.

- Визначити техніку нанесення (полімент (болюс) / лак (мардан)).
- У випадку, якщо золото або срібло нанесено на полімент, визначити його колір.
- Фіксація (за наявності) захисного покриття, кольорові лаки тощо.
- Охарактеризувати поверхню золочення / сріблення, гладка / рельєфна.
Якщо золочення / сріблення виконане по рельєфній поверхні, необхідно охарактеризувати рельєф: різьба, гравіювання, наливний рельєф, вибійка тощо.
- Охарактеризувати зв'язок сріблення / золочення з основою (задовільний / незадовільний).
- Охарактеризувати кракелюр: ґрунтового походження / тільки шару золочення або сріблення; сітчастий, крупносітчастий, дрібносітчастий, діагональний тощо.
- Фіксація дефектів та пошкоджень: потертості, потемніння, помутніння, лущення, вздуття, відставання, окиси.
- Фіксація утрат з локалізацією та розміром.
- Фіксація (за наявністю) попередніх реставраційних втручань.

1.6 Опис захисного покриття

Опис захисного покриття має містити наступні пункти:

- Наявність / відсутність.
- Визначити рівномірність (рівномірність / нерівномірність, наявність плям тощо).
- Визначити авторське / неавторське.

Для точного визначення необхідно провести додаткове дослідження в ультрафіолетових променях.

- Визначити товщину.
- Вид захисного покриття (оліфа / шелак / дамарний лак / піхтовий лак тощо).

За візуальним спостереження можливо зробити лише припущення, для точного визначення необхідно виконати додаткові спеціальні дослідження, дослідження мікрошліфів, хімічне дослідження тощо.

- Зв'язок із фарбовим шаром (задовільний / незадовільний).
- Наявність кракелюру (дрібносітчастий, крупносітчастий тощо) та його походження (грунтового / фарбового шару / лакового шару).
- Деструкція та пошкодження лакової плівки: помутніння, потемніння, зміна кольору, що викривлює авторський колорит твору, побіління; потертості, подряпини, згрибленість, утрати.

Необхідно вказувати локалізацію та приблизну кількість у відсотках.

- Фіксація (за наявності) попередніх реставраційних втручань)

1.7 Опис поверхневих забруднень та пізніших поверхневих нашарувань

Поверхневі забруднення та пізніші поверхневі нашарування можуть носити різних характер та бути спричинені різними чинниками. Частина з них може бути спричинена природним старінням, плином часу, коливаннями температурно-вологісного режиму. До них відносяться пилове забруднення, сліди життєдіяльності комах та інших живих організмів, грибок, сліди кіптяви або воску. Частина може бути спричинена умовами побутування твору або свідомим чи несвідомим пошкодженням пам'ятки. Серед таких забруднень

можуть бути сліди воску, кіптяви, плями фарби тощо. Можуть бути внесені зміни у структуру пам'ятки: видалення золота, перемалювання або записи, додавання або видалення елементів живопису тощо. Нашарування, що виникли природно — через час, умови зберігання чи випадкову дію людини — описують у межах відповідного шару (основа, паволока, левкас, фарбовий чи захисний шар). Натомість усі свідомо додані елементи — ремонтні або реставраційні нашарування ґрунту, левкасу, мастики, фарби чи лаку — фіксують окремо в пункті “пізніші нашарування”, дотримуючись їхньої послідовності та часу нанесення.

Розділ II. Опис стану пам'ятки на полотні на момент надходження на реставрацію (за результатами візуального спостереження)

У процесі огляду здобувач вищої освіти має навчитися розрізняти технологічні шари полотна (основу, ґрунт, фарбовий шар, захисні покриття), фіксувати їхній стан та можливі пошкодження. Важливо відзначати не лише очевидні дефекти, а й дрібні ознаки старіння, сліди попередніх втручань чи нашарувань, що можуть вплинути на подальшу реставрацію.

Візуальний опис не дає повної відповіді щодо складу матеріалів, проте він допомагає сформулювати припущення про техніку виконання та характер використаних фарб, лаків чи ґрунтів. Остаточне визначення матеріалів можливе лише після проведення лабораторних аналізів, але саме уважний первинний огляд спрямовує дослідника у правильному напрямку.

Опис пам'ятки, що надходить на реставрацію, має бути повним, системним та виконаним у стандартизованій формі. Він обов'язково повинен містити такі дані:

- розмір пам'ятки (у відповідних одиницях виміру – живопис – см, графіка – мм.);
- матеріал та техніку виконання;
- технологічні особливості;
- особливості конструкції.

Опис пам'ятки на полотні має містити наступні пункти:

- підрамок;
- полотно;
- ґрунт;
- фарбовий шар;
- захисний шар;
- інші пізніші нашарування.

2.1 Опис підрамку

Опис підрамку (якщо він наявний) має містити такі пункти:

- Форма (прямокутний, круглий, овальний).
- Матеріал (порода деревини).
- Фіксація (при наявності) написів, наліпок, клейм, печаток.
- Конструкція: наявність чи відсутність скосу або бортику (скіс або бортик з переднього боку для того щоб полотно торкалось лише верхнього зовнішнього ребра планки), планки з'єднані під кутом 90°, планки з'єднані під кутом 45°, наявні чи відсутні отвори для клинців (розсувний, нерозсувний, наявність клинців дозволяє регулювати натяг полотна), наявність хрестовини або поперечної планки (така конструкція використовується при великих розмірах підрамку).
- Загальний стан збереженості підрамку.
- Чи відповідають розміри підрамку розміру полотна.
- Цвяхи (матеріал, тип, кількість).

За трьома передостанніми пунктами визначається чи підлягає підрамок заміні.

2.2 Опис полотна

Опис полотна має містити такі пункти:

- Авторське / неавторське (у разі дублювання або трансферу).
- Вид полотна: тваринне (вовна, шовк), рослинне (льон, бавовна, конопля, джут, пальма тощо).
- Метод виготовлення (домоткане, фабричне).
- Колір.
- Тип плетіння (полотняне, саржеве, репс, рогіжка, атласне тощо).
- Щільність плетіння (дрібнозернисте, середньозернисте, крупнозернисте. Кількість ниток по утку та основі на 1 см²).
- Тип нитки (S,Z)

- Фактурність, рівномірність (наявність вузликів, потовщень, латок, швів, якщо полотно зшите з декількох частин).
- Наявність, ширина та стан збереження окрайок.
- Фіксація (за наявності) написів, наліпок, клейм, печаток.
- Фіксація (за наявності) та попереднє визначення характеру забруднень (плями фарби, олії, лаку, грибок, загальне пилове забруднення тощо).
- Фіксація (за наявності) проривів, дір, проколів, утрат полотна, тощо.
- Фіксація (за наявності) попередніх реставраційних втручань.

2.3 Опис ґрунту

Опис ґрунту має містити наступні пункти:

- Визначити авторський ґрунт або фабричний, його склад (клеє-крейдяний (або гіпсовий), напіволійний, олійний, акриловий тощо)

За візуальним спостереженням можливо зробити лише припущення щодо складників ґрунту (в'язива та наповнювача), що становити точний склад необхідно провести спеціальні хімічні дослідження.

- Товщина ґрунту у мм., щільність, фактурність, пластичність (за необхідності можливе додаткове дослідження мікрошліфа).
- Охарактеризувати зв'язок ґрунту з основою (задовільний / незадовільний).
- Охарактеризувати (за наявністю) кракелюр (дрібносітчастий / крупносітчастий / дахоподібний).
- Фіксація (за наявності) розшарувань, вздуття, підняття.
- Фіксація (за наявності) утрат ґрунту.

При фіксації пошкоджень вказується їх локалізація та кількість орієнтовно у відсотках.

- Фіксуються (за наявності) попередні реставраційні втручання.

2.4 Опис фарбового шару

Опис фарбового шару має містити наступні пункти:

- Визначити матеріал та техніку виконання (олія / козеїнова темпера / олійна темпера / акрил тощо; a la prima / багатошарова манера)

На основі візуального огляду можна лише припустити техніку виконання, тоді як достовірне визначення використаних матеріалів, зокрема в'язива та складу пігментів, можливе виключно після проведення мікрохімічних досліджень. Техніку – завдяки бінокулярного мікроскопу.

- Охарактеризувати товщину та фактурність (рівний /пастозний живопис).
- Зв'язок з ґрунтом (задовільний / незадовільний).
- Фіксація (за наявності) рисунку, підмальовку, встановлення техніки їх виконання. Фіксація (за наявності) більш ранніх шарів живопису.

Для точного аналізу нижніх шарів живопису або підготовчого рисунку необхідно виконати додаткові дослідження в ультрафіолетових, рентгенівських, інфрачервоних променях.

- Фіксація наявності кракелюру, його походження (ґрунтового походження / лише фарбового шару), вид кракелюру (сітчастий, дрібносітчастий, крупносітчастий, дахоподібний, діагональний, внаслідок механічного пошкодження).
- Фіксація пошкоджень фарбового шару, вздуття, відставання від основи, осипи, потертості, розшарування, обвуглення внаслідок термічного впливу, втрати (вказувати локалізацію, розмір втрат та приблизну кількість у відсотках).
- Фіксація (за наявності) попередніх реставраційних втручань.

Наявність попередніх реставраційних втручань може передбачати певні пошкодження, які також необхідно зафіксувати: записи авторського живопису, тонування, що виходять за межі втрат, залишки

реставраційного ґрунту, пошкодження авторського живопису в процесі потоншення захисного покриття або усунення поверхневих забруднень, роздавлені мазки, що виникають в процесі укріплення фарбового шару.

2.5 Опис захисного покриття

Опис захисного покриття має містити наступні пункти:

- Наявність / відсутність.
- Визначити рівномірність (рівномірність / нерівномірність, наявність плям тощо).
- Визначити авторське / неавторське.

Для точного визначення необхідно провести додаткове дослідження в ультрафіолетових променях.

- Визначити товщину.
- Вид захисного покриття (оліфа / шелак / дамарний лак / піхтовий лак тощо).

За візуальним спостереження можливо зробити лише припущення, для точного визначення необхідно виконати додаткові спеціальні дослідження, дослідження мікрошліфів, хімічне дослідження тощо.

- Зв'язок із фарбовим шаром (задовільний / незадовільний).
- Наявність кракелюру (дрібносітчастий, крупносітчастий тощо) та його походження (ґрунтового / фарбового шару / лакового шару).
- Деструкція та пошкодження лакової плівки: помутніння, потемніння, зміна кольору, що викривлює авторський колорит твору, побіління; потертості, подряпини, згрибленість, утрати.

Необхідно вказувати локалізацію та приблизну кількість у відсотках.

- Фіксація (за наявності) попередніх реставраційних втручань).

2.6 Опис поверхневих забруднень та пізніших поверхневих нашарувань

Поверхневі забруднення та пізніші поверхневі нашарування можуть носити різних характер та бути спричинені різними чинниками. Частина з них може бути спричинена природним старінням, коливаннями температурно-вологісного режиму. До них відносяться пилове забруднення, сліди життєдіяльності комах та інших живих організмів, грибок. Частина може бути спричинена умовами побутування твору або свідомим чи несвідомим пошкодженням пам'ятки. Серед таких забруднень можуть бути сліди воску, кіптяви, плями фарби тощо. Можуть бути внесені зміни у структуру пам'ятки: перемалювання або записи, додавання або видалення елементів живопису тощо. Нашарування, що виникли природно — через час, умови зберігання чи випадкову дію людини — описують у межах відповідного шару (основа, паволока, ґрунт, фарбовий чи захисний шар). Натомість усі свідомо додані елементи — реставраційні нашарування ґрунту, фарби чи лаку — фіксують окремо в пункті “пізніші нашарування”, дотримуючись їхньої послідовності та часу нанесення.

Розділ III Структура реставраційного паспорту та рекомендації з його заповнення

Реставраційний паспорт є основним документом, що супроводжує пам'ятку під час її наукового дослідження та реставрації. Він фіксує всі відомості про твір: від загальних характеристик і матеріальної структури до стану збереженості та проведених втручань. Паспорт виконує не лише роль облікового інструмента, а й слугує науковим джерелом для подальших досліджень, порівнянь і контролю за станом пам'ятки.

Для студентів-реставраторів правильне складання паспорту є важливим етапом навчання, адже воно формує навички системного аналізу, точного опису та відповідального ставлення до культурної спадщини. Заповнення паспорту потребує уважності, послідовності та використання професійної термінології. Важливо пам'ятати, що кожен запис має бути об'єктивним, чітким і зрозумілим для інших фахівців, які працюватимуть із пам'яткою в майбутньому.

Таким чином, цей розділ має на меті ознайомити студентів із структурою реставраційного паспорту та надати практичні рекомендації щодо його заповнення, щоб забезпечити єдність підходів і високу якість документування реставраційних процесів.

3.1 Загальні принципи та положення

1. Наукова достовірність

- Усі записи мають бути максимально об'єктивними, без особистих оцінок чи припущень, що не підтверджені спостереженнями.
- Використовується професійна термінологія, прийнята у сфері реставрації та мистецтвознавства.

2. Повнота та системність опису

- Паспорт заповнюється послідовно, від основи пам'ятки до верхніх нашарувань.

- Кожен технологічний шар (основа, паволока, левкас, фарбовий шар, захисні покриття) описується окремо.

- Важливо фіксувати як первісні елементи, так і пізніші втручання.

3. Розмежування нашарувань

- Природні нашарування (утворені часом, умовами зберігання чи випадковою дією людини) описуються у межах відповідного шару.

- Свідомо внесені втручання (ремонтні чи реставраційні втручання) виділяються окремо в пункті «Пізніші нашарування».

4. Чіткість та лаконічність

- Формулювання мають бути зрозумілими для інших фахівців, уникати повторів і надмірної деталізації.

- Використовуються короткі, структуровані речення, що передають сутність спостережень.

5. Документування змін

- Усі пошкодження, втрати, тріщини, деформації та сліди попередніх реставраційних втручань фіксуються окремо.

- Важливо зазначати їхню локалізацію та характер (наприклад: «тріщина у фарбовому шарі вздовж правого краю»).

6. Фотографічна фіксація

- До паспорту додаються фотографії та схеми, які підтверджують описані спостереження.

- Зображення мають бути пронумеровані та відповідати пунктам текстового опису.

7. Єдність підходів

Заповнення паспорту здійснюється за єдиною методикою. Це дозволяє створювати стандартизовану базу для наукових досліджень і практики реставрації.

3.2 Структура паспорту

Паспорт складається з дванадцяти зброшурованих аркушів формату 29 × 20,5 см.

- Сторінка 1. Тут подаються основні відомості: індекс паспорта, назва установи, що здійснює реставрацію, типологічна класифікація пам'ятки, її повна назва та атрибутивні дані, а також підстава для проведення реставраційних робіт.
- Сторінки 2–3. Містять інформацію з історії пам'ятки: умови зберігання, попередні реставраційні втручання, атрибуційні дані. Окремо наводиться детальний опис стану пам'ятки на момент надходження до реставрації.
- Сторінка 4-5. Викладається програма реставраційних робіт, а також усі зміни, внесені до неї в процесі роботи, із поясненням причин та обґрунтуванням прийнятих рішень.
- Сторінки 6–9. Призначені для докладного опису перебігу реставраційних заходів та фіксації їхніх результатів, а також рекомендації щодо умов зберігання пам'ятки.
- Сторінка 10. Подано перелік ілюстративних матеріалів, що супроводжують реставрацію: умови та характер фотозйомки, архівні номери, місце зберігання негативів та інших матеріалів.
- Сторінка 11. Наводиться перелік матеріалів, що входять до Додатка паспорта. У нижній частині сторінки передбачено місце для клапана, куди вкладаються додаткові матеріали.
- Сторінка 12. Фіксується номер і дата акту про повернення пам'ятки до постійного місця зберігання. Паспорт засвідчується підписами всіх виконавців із зазначенням їхніх посад і кваліфікації. У нижній частині сторінки залишено поле для внесення даних про подальші спостереження за станом пам'ятки після реставрації.

3.3 Порядок заповнення паспорта

Сторінка 1 — Загальні відомості

- Вказати номер паспорта
- Інвентарний № пам'ятки
- Номер акту приймання
- Назву реставраційної організації.
- Типологічну приналежність пам'ятки.
- Повну назву та атрибутивні дані.

- Підставу для проведення реставрації (наказ, рішення, акт).

Сторінки 2–3 — Історія пам'ятки та стан збереженості

- Занести дані з історії пам'ятки (довідка про побутування; відомості про умови зберігання, попередні дослідження, консерваційно-реставраційні заходи), джерело надходження інформації
- Описати стан пам'ятки до реставрації за візуальм спостереженням: опис структури пам'ятки, пошкодження, втрати, нашарування, деформації, попередні втручання.
- Використовувати професійну термінологію та чітку локалізацію дефектів.

Сторінка 4-5 — Програма реставраційних робіт

- Скласти план реставраційних заходів.
- Зафіксувати всі зміни до програми з поясненням причин і обґрунтуванням рішень.

Сторінки 6–8 — Хід реставрації

- Кожен етап реставрації занотовується у хронологічному порядку з датами початку та закінчення виконання.
- Зазначаються лише основні операції та технологічні процеси.
- Подається склад використаних матеріалів і сполук.
- Пояснюється вибір методики, вказуйте її автора та орган, що затвердив.
- Занотовуються всі види документування (фото, схеми, картограми) з посиланням на їхні номери у паспорті.
- Кожна операція починається з нового рядка.
- Навпроти опису керівник і виконавець ставлять підписи.

Сторінка 9 — результати проведення реставраційних заходів

- Стисло описати проведені реставраційні заходи.
- Зафіксувати висновок реставраційної ради. Зазначається номер і дата протоколу засідання Реставраційної ради.
- Дати рекомендації щодо умов зберігання пам'ятки.

Сторінка 10 — Ілюстративні матеріали

- Перелічити всі фото та графічні матеріали (до реставрації, в процесі реставрації та після реставрації, а також фото приборних досліджень із технічними характеристиками приборів)
- Вказати умови та характер зйомки.
- Занести архівні номери та місце зберігання негативів чи цифрових файлів.

Сторінка 11 — Додатки

- Перелічити всі матеріали, що входять до Додатка.
- Використати спеціальне місце для клапана, куди вкладаються додаткові матеріали.

Сторінка 12 — Завершальні відомості

- Проставити номер і дату акту про повернення пам'ятки до постійного місця зберігання.
- Завірити паспорт підписами виконавців із зазначенням посад і кваліфікації.
- У нижній частині сторінки залишити поле для майбутніх спостережень за станом пам'ятки.